

5

Společný evropský referenční rámec pro jazyky a jeho vztah k problematice jazykového vzdělávání neslyšících žáků

Jan Andrejsek

Společný evropský referenční rámec pro jazyky (SERRJ) je dokument vydaný Radou Evropy v roce 2001 s podtitulem *Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. SERRJ poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. Popisuje, co se musejí žáci/studenti naučit, aby užívali jazyk ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musejí rozvíjet, aby byli schopni se účinně dorozumívat. Pro jednotlivé úrovně ovládnutí jazyka se používá označení A1, A2 (tzv. uživatel se základní znalostí jazyka), B1, B2 (tzv. samostatný uživatel) a C1, C2 (tzv. zkušený uživatel).

Pro orientační představu o jednotlivých úrovních ovládnutí jazyka uvádíme modelové deskriptory pro dvě klíčové jazykové dovednosti, které se v rámci výuky češtiny jako druhého⁵⁷ jazyka rozvíjejí právě u neslyšících žáků, tj. čtení s porozuměním a písemný projev.

57 K bližšímu vymezení pojmů *cizí* a *druhý jazyk* viz kapitola 1 *Jazykové vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením: Koncepce*.

Tabulka 4: Čtení s porozuměním – všeobecná stupnice.

A1	Rozumí jednoduchým frázím ve velmi krátkých, jednoduchých textech a dokáže vyhledat známá jména, slova a základní fráze a podle potřeby se ve čtení vracet zpět.
A2	Rozumí krátkým, jednoduchým textům, které se týkají běžných konkrétních záležitostí a obsahují častou každodenní slovní zásobu nebo jazyk vztahující se k práci. Rozumí krátkým, jednoduchým textům obsahujícím nejčastěji užívanou slovní zásobu včetně internacionalismů, které existují v jeho/jejím mateřském jazyce.
B1	Dokáže číst s porozuměním na uspokojivé úrovni nekomplikované faktografické texty vztahující se k tématům jeho/jejího oboru a zájmu.
B2	Dokáže číst do značné míry samostatně, přičemž používá techniku a rychlost čtení odpovídající různým textům a účelům. Dobře se orientuje při výběru příručních materiálů. Má rozsáhlou funkční „čtecí“ slovní zásobu, ale může mít problémy s málo častými idiomatickými spojeními.
C1	Rozumí podrobnostem v dlouhých a složitých textech, ať se vztahují k jeho/jejímu oboru, či nikoli, za předpokladu, že má příležitost si znovu přečíst obtížné pasáže.
C2	Rozumí a kriticky interpretuje všechny formy písemného projevu včetně abstraktních textů náročných svou stavbou i jazykem, nebo velmi hovorových uměleckých i ostatních textů. Rozumí širokému rejstříku dlouhých a složitých textů, oceňuje jemné stylistické rozdíly a jak implicitní, tak explicitní významy textů.

Tabulka 5: Písemný projev – všeobecná stupnice.

A1	Dokáže psát jednoduché izolované fráze a věty.
A2	Dokáže napsat řadu jednoduchých frází a vět spojených jednoduchými spojkami, jako jsou „a“, „ale“ a „protože“.
B1	Dokáže napsat velmi jednoduše členěné souvislé texty týkající se okruhu známých témat z oblasti jeho/jejího zájmu, a to tak, že spojuje řadu kratších úseků do lineárního sledu.
B2	Dokáže napsat srozumitelné podrobné texty týkající se různých témat z oblasti jeho/jejich zájmů, přičemž dokáže shrnout, skloubit a zhodnotit informace a argumenty z velkého počtu zdrojů.
C1	Dokáže napsat jasné, dobře uspořádané texty týkající se složitých témat a zdůraznit důležité otázky. Přitom dokáže za pomoci doplňujících argumentů a vhodných příkladů podrobně rozvést a podepřít svá názorová stanoviska a vhodně zakončit.
C2	Dokáže napsat jasné a plynulé složité texty, které mají vhodný a účinný styl a jsou logicky vystavěny tak, aby pomáhaly čtenáři najít základní body.

V návaznosti na referenční úrovně ovládnutí jazyka podle SERRJ byly vypracovány referenční popisy jednotlivých národních jazyků. U nás vznikly již na počátku tisíciletí referenční popisy češtiny jako cizího jazyka pro úrovně A1 až B2.⁵⁸

Je nepochybné, že orientace v jednotlivých referenčních úrovních ovládnutí jazyka je pro učitele žáků, kteří v komunikaci tváří v tvář preferují český znakový jazyk (tj. neslyšících žáků), velmi důležitá. V návaznosti na referenční úrovně jsou pro tuto skupinu žáků také připravovány **celoplošné zkoušky z českého jazyka – jednotná přijímací zkouška a maturitní zkouška**.

Následující část kapitoly se věnuje stručné charakteristice obou zkoušek, přináší přehled o jejich struktuře a obsahu. Součástí kapitoly jsou také metodické pokyny, jak se žáky pracovat a jak je v rámci výuky k maturitní zkoušce z českého jazyka průběžně připravovat (viz níže Příprava žáků – didaktický test, Příprava žáků – písemná práce a Příprava žáků – ústní zkouška).

Podoba maturitní zkoušky pro žáky se sluchovým postižením, kteří v komunikaci preferují český mluvený jazyk, je přímo odvozena od maturitní zkoušky pro intaktní populaci. Podle přiznaného stupně podpory mají tito žáci právo na uzpůsobení podmínek vzdělávání i uzpůsobení podmínek v rámci ukončování svého vzdělávání. Protože se jedná o skupinu žáků se sluchovým postižením, která není cílovou skupinou žáků, o níž tato publikace primárně pojednává, nebudeme se touto otázkou již zabývat.

Bližší informace k uzpůsobeným podmínkám společné části maturitní zkoušky pro žáky se zdravotním znevýhodněním, mj. i sluchovým, viz *NOVÁ MATURITA oficiálně!*.

5.1 Celoplošné zkoušky z českého jazyka

5.1.1 Jednotná přijímací zkouška z českého jazyka

Jednotnou přijímací zkoušku z českého jazyka ve formě didaktického testu skládají všichni uchazeči o studium maturitních oborů od školního roku 2016/2017. **Neslyšící uchazeči skládají modifikovanou zkoušku z češtiny jako druhého jazyka na úrovni A2 podle SERRJ**. Jedná se o zkoušku ověřující výhradně jazykové dovednosti, nikoliv metajazykové či literární znalosti.

58 Popisy úrovní A1, A2 a B2 jsou dostupné na webových stránkách MŠMT (srov. Hádková, 2005; Čadská a kol. 2005; Holub, 2005). Popis tzv. prahové úrovně, tedy popis referenční úrovně B1 pro češtinu jako cizí jazyk, jenž vznikl jako první v roce 2001, vyšel pouze knižně a v omezeném počtu výtisků, je proto dostupný jen obtížně (viz Šára, 2001).

Jazyková úroveň A2 byla zvolena jako minimální úroveň jazykové kompetence, kterou by měl prokázat uchazeč o studium na střední škole s maturitní zkouškou. Je ale na místě zdůraznit, že žáci by po ukončení základní školy měli disponovat vyšší kompetencí.

Tabulka 6: Obecná specifikace didaktického testu z českého jazyka pro přijímací zkoušku.

DIDAKTICKÝ TEST Z ČESKÉHO JAZYKA PRO PŘIJÍMACÍ ZKOUŠKU						
	ČTENÍ S POROZUMĚNÍM					JAZYKOVÁ KOMPETENCE
ČÁST	1.	2.	3.	4.	5.	6.
POČET ÚLOH	3	4	4	6	5	6
	22 úloh					6 úloh
	28 úloh					
TYP ÚLOH	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)	uspořádací úlohy (doplnění replik v rozhovoru)	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)	otevřené úlohy se stručnou odpovědí	přiřazovací úlohy	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)
POČET ALTERNATIV	4	7	3	–	7	3
ČASOVÁ DOTACE	60–120 minut					

V didaktickém testu jsou v části Čtení s porozuměním očekávány tyto dovednosti:

- pochopit hlavní myšlenku textu;
- rozpoznat hlavní body textu;
- vyhledat specifické informace a porozumět jim;
- vyhledat a shromáždit informace z různých částí textu a porozumět jim;
- vyhledat a shromáždit informace z více krátkých textů a porozumět jim.

V části Jazyková kompetence se očekává, že žák přiměřeně vzhledem k ověřované úrovni zná a dovede používat:

- pravidla morfologie.

5.1.2 Maturitní zkouška z českého jazyka

Maturitní zkouška z českého jazyka pro skupinu neslyšících žáků⁵⁹ nese název *Maturitní zkouška z českého jazyka v úpravě pro neslyšící* (ČJN). Jedná se o komplexní jazykovou zkoušku, která je připravována jako zkouška z druhého jazyka. Jejím cílem je **ověřit receptivní a produktivní dovednosti žáků v českém jazyce na úrovni B1 podle SERRJ**.

Tabulka 7: Struktura zkoušky.

ČÁST ZKOUŠKY	VÁHA	DOVEDNOST/KOMPETENCE	ČASOVÁ DOTACE	POČET ČÁSTÍ	HRANICE ÚSPĚŠNOSTI
A) DIDAKTICKÝ TEST	33 %	Čtení s porozuměním	120 minut	4	44 %
		Jazyková kompetence		3	
B) PÍSEMNÁ PRÁCE	33 %	Psaní	180 minut	2	40 %
C) „ÚSTNÍ“ ZKOUŠKA	33 %	„Ústní“ zkouška vedená formou chatu	30 minut	3	44 %

Je na místě zdůraznit, že maturitní zkouška ověřuje pouze minimální požadované kompetence cílové skupiny žáků v českém jazyce a že úroveň B1 tedy není metou, ke které by jejich učitelé měli směřovat.⁶⁰ Cílem by mělo být budování funkční gramotnosti tak, aby žák dokázal plně uspokojovat své komunikační potřeby ve všech oblastech svého života.

59 Tzv. maturitní vyhláška č. 177/2009 Sb., o bližších podmínkách ukončování vzdělávání ve středních školách maturitní zkouškou, definuje skupinu žáků, kterým je zkouška určena, takto: „Žáci se sluchovým postižením (převážně žáci prelingválně neslyšící) nebo žáci se souběžným postižením více vadami různé etiologie, kteří za svůj mateřský jazyk považují český znakový jazyk. Žáci primárně komunikují českým znakovým jazykem, případně komunikují prostřednictvím jiného komunikačního systému, který není odvozen od českého jazyka; pracují s upravenou zkušební dokumentací. Žáci vykonávají modifikovanou zkoušku: český jazyk a cizí jazyk v úpravě pro neslyšící. Žáci využívají služby tlumočnicka (v případě postižení více vadami navíc služby asistenta).“

60 Pro dokreslení situace je možné upozornit na skutečnost, že většina českých vysokých škol vyžaduje od zahraničních studentů „vstupní“ komunikační kompetenci v českém jazyce na úrovni B2.

A) Didaktický test z českého jazyka v úpravě pro neslyšící

Didaktický test z ČJN je složen ze dvou hlavních částí – z části **Čtení s porozuměním** a z části **Jazyková kompetence**.

Tabulka 8: Obecná specifikace didaktického testu z ČJN.

DIDAKTICKÝ TEST Z ČJN							
	ČTENÍ S POROZUMĚNÍM				JAZYKOVÁ KOMPETENCE		
ČÁST	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
POČET ÚLOH	6	8	5	5	10	5	5
	24 úloh				20 úloh		
	44 úloh						
TYP ÚLOH	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)	otevřené úlohy se stručnou odpovědí	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)	přiřazovací úlohy	úlohy s výběrem odpovědi (multiple-choice)	otevřené úlohy se stručnou odpovědí	otevřené úlohy se stručnou odpovědí
POČET ALTERNATIV	4	–	4	7	3	–	–
ČASOVÁ DOTACE	120 minut						

V didaktickém testu z ČJN jsou v části **Čtení s porozuměním** očekávány tyto dovednosti:

- pochopit hlavní myšlenku textu;
- pochopit záměr a/nebo názor autora/vypravěče/postav;
- porozumět přáním a/nebo pocitům autora/vypravěče/postav;
- porozumět výstavbě textu;
- rozpoznat hlavní body textu;
- porozumět popisu událostí;
- vyhledat specifické informace a porozumět jim;
- vyhledat a shromáždit informace z různých částí textu a porozumět jim;
- vyhledat a shromáždit informace z více krátkých textů a porozumět jim;
- odhadnout význam neznámého výrazu.

V části **Jazyková kompetence** se očekává, že žák přiměřeně vzhledem k ověřované úrovni zná a dovede používat:

- pravidla morfologie;
- pravidla syntaxe;
- pravidla o stavbě slov;

- lexikální prostředky;
- spojovací prostředky.

Úvodní pokyny pro práci s testovým sešitem a instrukce ke každé části testu jsou přeloženy do českého znakového jazyka – videonahrávky s těmito překlady má žák při zkoušce k dispozici na CD. Vzorová zadání didaktických testů z ČJN včetně videonahrávek překladů do českého znakového jazyka jsou k dispozici na oficiálních stránkách maturitní zkoušky (viz výše *NOVÁ MATURITA oficiálně!*).

Příprava žáků – didaktický test:⁶¹

- Žáci se musejí pravidelně setkávat s různými typy psaných textů odpovídající úrovni – lze je najít v učebnicích češtiny pro cizince. Žáci by se měli setkávat s kratšími i delšími texty (autentickými i upravenými).
- Od žáků na úrovni B1 se očekává, že dokážou číst s porozuměním na uspokojivé úrovni, dokážou vyhledat důležité informace a rozpoznat hlavní myšlenky v jednoduchých textech – těmto aktivitám je nutné v hodině věnovat zvýšenou pozornost.
- Je důležité, aby se žáci seznámili s formátem didaktického testu a s jednotlivými typy úloh. Stejně tak je důležité, aby se žáci naučili pracovat s časovým limitem a osvojili si vhodné strategie řešení úloh.
- V neposlední řadě by žáci měli umět používat a využívat ve svůj prospěch videonahrávky překladů do českého znakového jazyka.

B) Písemná práce z českého jazyka v úpravě pro neslyšící

V písemné práci z ČJN se ověřují **produktivní dovednosti** žáků v písemném projevu formou dvou široce otevřených úloh.

Tabulka 9: Obecná specifikace písemné práce z ČJN.

ČÁST	TYP ZADÁNÍ	ROZSAH	POČET BODŮ
1.	Strukturované	120–150 slov	24
2.	Strukturované	60–70 slov	12

61 Metodická doporučení k vedení žáka při přípravě ke zkoušce z češtiny – čtení s porozuměním (úroveň B1) viz např. také Pečený a kol., 2015, s. 23.

Zadání každé části písemné práce přesně specifikuje téma, typ a rozsah textu, adresáta sdělení a dílčí požadavky na text, které jsou strukturovány do bodů. Součástí zadání může být i výchozí stimul (např. inzerát, krátký výchozí text). Typy textů používané v 1. části písemné práce z ČJN jsou: *dopis (formální/neformální), e-mail (formální/neformální), vypravování, článek, charakteristika, popis*. Typy textů používané v 2. části písemné práce z ČJN jsou: *e-mail (formální/neformální), zpráva/oznámení, popis, vzkaz*.

Písemná práce z ČJN je hodnocena certifikovanými hodnotiteli na základě analytických kritérií hodnocení. Hlavními sledovanými oblastmi jsou: splnění zadání, organizace textu / koheze a koherence, lexikální kompetence a gramatická kompetence.

Také v případě této dílčí zkoušky jsou úvodní pokyny pro práci s testovým sešitem a zadání obou částí písemné práce přeloženy do českého znakového jazyka – videonahrávky s těmito překlady má žák při zkoušce opět k dispozici na CD. Vzorová zadání písemné práce z ČJN včetně videonahrávek překladů do českého znakového jazyka jsou k dispozici na oficiálních stránkách maturitní zkoušky (viz výše *NOVÁ MATURITA oficiálně!*).

Užitečnou pomůckou pro učitele může být *webový korpus Merlin*. Tento korpus obsahuje písemné práce studentů, jež vznikly při různých standardizovaných jazykových zkouškách. Konkrétně obsahuje 441 psaných textů, které jsou ohodnoceny a přiřazeny k jednotlivým úrovním A1–C1 dle SERRJ.

Další užitečnou pomůckou může být *počítačový program EVALD*, který slouží k automatickému hodnocení povrchové koherence textů psaných nerodilými mluvčími češtiny. Software zohledňuje např. frekvenci a rozmanitost spojovacích prostředků, bohatost slovní zásoby apod.

Příprava žáků – písemná práce:⁶²

- Nácviku psaní je nutné věnovat dostatek prostoru – pravidelnou součástí výuky i domácí přípravy by mělo být psaní různých typů textů na rozmanitá témata. Žáky bychom měli seznámit s pravidly pro psaní základních slohových útvarů – viz seznam typů textů výše.
- Žáky bychom měli seznámit také s formátem zkoušky z písemné práce a se vzorovými zadáními; žáci by měli mít možnost napsat si písemnou práci nanečisto a dostat adekvátní zpětnou vazbu (upozornění na nedostatky, orientační bodové ohodnocení).
- Je důležité, aby se žáci naučili pracovat s časovým limitem pro vykonání zkoušky, dovedli si rozvrhnout kompozici textu (případně si napsat i osnovu) a naučili se psát texty o požadovaném počtu slov.

62 Metodická doporučení k vedení žáka při přípravě ke zkoušce z češtiny – psaní (úroveň B1) viz např. také Pečený a kol., 2015, s. 37.

- Žáci by měli umět napsat dobře členěný a logicky navazující text s přiměřenou šíří lexikálních a gramatických prostředků (penalizovány jsou zejména chyby bránící porozumění a chyby pod hranicí ověřované úrovně).
- V neposlední řadě by žáci měli umět používat videonahrávky překladů do českého znakového jazyka; žáky bychom měli vést k tomu, aby si ověřili, že zadání porozuměli správně (odklon od zadání je výrazně penalizován).

C) „Ústní“ zkouška z českého jazyka v úpravě pro neslyšící vedená formou chatu

Tato dílčí zkouška je realizována prostřednictvím písemné interakce žáka a zkoušejícího **formou chatu**. Zkoušející hodnotitel spolu s přisedícím hodnotitelem sedí u jednoho počítače, žák sedí u druhého počítače a interakce probíhá za pomoci zvoleného chatovacího softwaru.

Tabulka 10: Struktura zkoušky a ověřované dovednosti.

ČÁST	ÚKOL	OVĚŘOVANÉ DOVEDNOSTI
1.	Reakce na otázky	zodpovědět běžné dotazy z okruhu všeobecných témat
2.	Popis a porovnání obrázků	popsat a porovnat obrázky
3.	Interakce v rámci zadané komunikační situace	udržovat a ukončit jednoduchý rozhovor, zodpovědět dotazy, zjistit informace, udělat pokyny, dosáhnout komunikačního cíle apod.

Zkušební dokumentaci (tj. sady pracovních listů) vyhotovuje *Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání* a pro příslušná zkušební období je školám předává prostřednictvím speciálního informačního systému, zadání zkoušky tak nejsou volně přístupná.⁶³

Příprava žáků – ústní zkouška:⁶⁴

- Chat je u cílové skupiny žáků velice častým způsobem intrakulturní i interkulturní komunikace,⁶⁵ je proto nanejvýš vhodné, aby mu byl ve výuce věnován dostatečný prostor (chat je vhodné zapojit i do běžných učebních aktivit).

63 Vzorovou sadu pracovních listů si lze vyžádat na e-mailové adrese: info@novamaturita.cz.

64 Metodická doporučení k vedení žáka při přípravě ke zkoušce z češtiny – ústní část zkoušky viz např. také Pečený a kol., 2015, s. 40; Kotková a kol., 2016, s. 43–44.

65 Intrakulturní komunikací se rozumí dorozumívání v rámci komunity neslyšících, interkulturní komunikací dorozumívání neslyšících lidí se slyšícími lidmi. K tomu blíže viz např. Macurová, 1994a, 1998a.

- Žák by měl mít podle referenčního popisu češtiny na úrovni B1 velmi dobré komunikační dovednosti. Očekává se, že dokáže plynule podat základní informace o sobě, stručně zdůvodňovat a vysvětlovat své názory, plány a jednání a vyjádřit svůj názor. Z tohoto důvodu je nezbytné zařazovat do výuky co možná nejvíce komunikačních aktivit. Žák by měl u zkoušky prokázat dovednost reagovat vhodně na otázky zkoušejícího, reagovat na položené otázky více větami, rozvíjet výpovědi, nebýt příliš stručný a strukturovat výpovědi pomocí vhodných výrazů.
- Učitel by měl při přípravě žáků na zkoušku probrat okruhy slovní zásoby k následujícím všeobecným tématům:
 1. Osobní charakteristika a identifikace
 2. Rodina
 3. Domov a bydlení
 4. Každodenní život
 5. Vzdělávání
 6. Volný čas a zábava
 7. Mezilidské vztahy
 8. Cestování a doprava
 9. Zdraví a hygiena
 10. Stravování
 11. Nakupování
 12. Práce a povolání
 13. Služby
 14. Společnost
 15. Zeměpis a příroda
- Trénovat je vhodné také tzv. kompenzační strategie (tj. připravit se žákem seznam vhodných slov a frází, které mu pomohou např. získat čas k formulaci odpovědi; naučit žáka vyjádřit opisem slovo, na které si v daný moment nemůže vzpomenout; dovednost požádat zkoušejícího o přeformulování otázky).⁶⁶
- Žáci by měli být seznámeni s formátem zkoušky, se vzorovými zadáními (pracovními listy) a v neposlední řadě by se měli naučit vhodně využít čas určený pro přípravu na zkoušku (tzv. „na potítku“).
- Součástí přípravy na zkoušku je také nácvik zkoušky nanečisto a podání adekvátní zpětné vazby žákovi (upozornit žáka na nedostatky, poskytnout mu orientační bodové ohodnocení).

66 O kompenzačních strategiích ve výuce češtiny jako cizího jazyka viz např. také Čadská a kol., 2005, s. 121–124.

Závěrečná doporučení

- Pečlivě se seznámíme s požadavky, které jsou na žáka u zkoušky kladeny.
- Nezapomínáme zařazovat do výuky aktivity, které žákovi pomáhají rozvíjet dovednosti, které bude muset u zkoušky prokázat (vymezujeme dostatek času na aktivity spojené s nácvikem dovednosti psaní, aktivity zaměřené na rozvoj komunikačních dovedností, vystavujeme žáka čtení různých typů textů – upravených i autentických).
- Sledujeme aktuální informace k výše uvedeným celoplošným zkouškám; jako zdroj informací využíváme portály:
Centrum pro zjišťování výsledků vzdělávání – www.ceremat.cz
Oficiální stránky maturitní zkoušky – www.novamaturita.cz